

Conf. dr. Sorin Guia
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
Facultatea de Litere
Departamentul de Românică, Jurnalism și Științe ale comunicării și Literatură comparată
Bdul Carol I, nr. 11, Iași, 700506

Ancheta dialectală: preocupări dialectologice și probleme de metodă

Rezumatul tezei de abilitare

Am explicat în teza de abilitare, pe larg, în ce constă realizarea unei anchete dialectale, care sînt premisele teoretice și metodologice care conduc la prelevarea de material lingvistic de calitate, în urma unei anchete lingvistice directe. O schiță diacronică a preocupărilor dialectologice românești, cu prezentarea atît a precursorilor, cît și a lingviștilor care deschid etapa științifică în istoria dialectologiei, se impunea imperios înainte de prezentarea principalelor metode folosite în culegerea de material dialectal, cît și a modalităților de prezentare a faptelor lingvistice culese într-o anchetă.

Cartografia românească, începută de romanistul german Gustav Weigand (care are meritul de a fi inițiat anchetele pe terenul românesc atît la nord, cît și la sud de Dunăre, de a fi publicat *Linguistischer Atlas des dakorumänischen Sprachgebietes* - Leipzig, 1909, primul atlas lingvistic apărut după *ALF*) și continuată de *Atlasul lingvistic român*, opera școlii dialectologice de la Cluj, lucrare realizată sub conducerea reputatului lingvist Sextil Pușcariu, directorul Muzeului limbii române din aceeași localitate, avea să ne situeze pe scara valorilor științifice europene privitoare la studierea limbii vorbite.

Privit în diacronie, procesul prelevării materialului lingvistic necesar pentru realizarea unui studiu dialectal a cunoscut o dezvoltare considerabilă în ceea ce privește metodologia, domeniul și procedeele de care aceasta se servește. De fapt, actul de culegere a unei mostre de grai, la fel ca mijloacele de interpretare ulterioară a acesteia, nu se înnoiește de la sine și prin sine, ci se supune dinamicii societății, aceasta cuprinzînd și evoluția științelor limbii. Acest fapt se datorează faptului că limbajul uman nu mai poate fi cercetat înafara cadrului în care se dezvoltă și funcționează, societatea¹.

Interesul științific pentru prelevarea de material lingvistic din spațiul dialectal românesc, în vederea descrierii variației diatopice, a condus la diverse forme de investigații, la utilizarea mai multor metode de culegere a informației și a mai multor modalități de diseminare a materialului în forme sistematizate, de la atlase lingvistice, monografiile dialectale și studii de specialitate, pînă la glosare și culegeri de texte. Indiferent de obiectivele cercetării sau de unghiul de abordare a problemei, etapele mari pe care anchetatorul trebuie să le urmeze sînt aceleași: culegerea și înregistrarea materialului lingvistic, transcrierea, respectiv interpretarea datelor.

¹ Vezi Eugen Coșeriu, *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică*, Editura Știința, Chișinău, 1994, p. 137.

Ancheta directă sau la fața locului, prin intermediul căreia specialistul culege materialul lingvistic direct de la informator, constituie metoda cea mai propice pentru obținerea unui material bogat, care să prezinte garanția autenticității și a rigorii științifice, înlăturând dezavantajele anchetei prin corespondenți. În realizarea unei anchete dialectale nu se urmărește numai varietatea „diatopică”, ci se are în vedere și perspectiva sociolingvistică, aducând, în același timp, anumite idei și despre variația limbajului în relație cu statutul vorbitorului înregistrat, „prestația” individuală a acestuia, în cadrul unei anumite tradiții istorice.

O etapă importantă, responsabilă și complexă, dependentă direct de aptitudinile și cunoștințele anchetatorului, este *elaborarea chestionarului* în conformitate cu poziția socială a interogaților sau a părinților acestora, întrucât se știe că factorul social poate contribui atât la facilitarea impunerii unei inovații, cât și la încetinirea acestui proces, datorită unui conservatorism firesc care rezultă din nevoia indivizilor de a se conforma legilor sociale în viața cotidiană.

Anchetatorul trebuie să aibă în vedere *parametrii sociolingvistici* ai participanților la procesul de comunicare (precum: *originea etnică*, care influențează modul de exprimare a acestuia; *zona geografică și administrativă de origine și de rezidență*, aceasta punându-și amprenta asupra pronunțării subiectului vorbitor; *vârsta*, care influențează modul de comunicare a individului atât în cadrul unor intervale mai mici de timp, cât și pe parcursul diferitelor etape: copilărie, adolescență, maturitate, senectute), dar și factorii extralingvistici, care acționează prin intermediul acestui parametru: nivelul de studii, schimbarea zonei de rezidență, schimbarea statutului social; *sexul*, întrucât ar putea exista diferențe între pronunțarea femeilor și cea a bărbaților; *statutul sociocultural*, care vizează locul pe care un individ îl ocupă într-un sistem socioadministrativ și sociocultural dat, la un anumit moment al existenței sale (întrucât statutul sociocultural poate varia pe parcursul vieții, vorbindu-se de mobilitate socială pe verticală: ascendentă/descendentă). Prin urmare, apartenența la unul dintre straturile sociale (stratul social de sus, stratul social mijlociu, stratul social de jos), diferențele lingvistice referitoare la sex, vârstă, cât și relația dintre limbă și profesiunea diferitelor grupe de vorbitori sînt relevante în acest sens.

Un alt aspect care determină diferențe diamesice și diafazice este legat de *situația de comunicare*. Vorbitorii își schimbă modul de a vorbi în funcție de situațiile de comunicare, adaptîndu-se și la statutul sociocultural al interlocutorului. De regulă, pe lângă pronunțarea standard impusă de limba literară, întrebuițăm și graiul localității de proveniență, avînd mai multe manifestări lingvistice, în funcție de situația de comunicare. Într-un fel vorbim într-un mediu academic, oficial și altfel în cercul de prieteni sau în familie, unde rigorile normei literare sînt încălcate ori se face uz de expresii cunoscute doar de membrii aceluși grup. Al. Philippide, în *Principii de istoria limbii*, afirmă că „același sunet din același cuvînt nu este pronunțat la fel de doi oameni, oricît de mult ar semăna aceștia în vorbă la prima vedere, și nu este pronunțat în același fel nici măcar de unul și același om în două momente consecutive”².

² Alexandru Philippide, *Opere alese*, editate de G. Ivănescu și Carmen-Gabriela Pamfil, Editura Academiei Republice Socialiste România, București, 1984, p. 8.

Subiectul vorbitor are capacitatea de a sesiza diferențele la contactul cu o altă normă, adaptându-și, totodată, pronunțarea în funcție de anchetator/interlocutor, de cerințele și de situațiile de comunicare. Într-un fel pronunță când răspunde întrebărilor indirecte (această metodă de culegere a materialului lingvistic îi poate crea ușoare stări emotive) și mult mai aproape de graiul local va vorbi în discuțiile libere sau în conversațiile cu unii membrii ai familiei. Sentimentul anchetatorului este că subiectul vorbitor încearcă să înșele, să ofere imaginea graiului său cât mai puțin diferită de norma literară.

Unii dintre subiecții anchetați sînt conștienți de existența unei norme dialectale mai mult sau mai puțin cultivate și, cu toate acestea, își păstrează particularitățile graiului din zona natală, pentru că acesta le conferă identitatea. Alții, dimpotrivă, refuză să oglindească particularitățile regionale celor din afara comunității. Mai ales în răspunsurile la întrebările indirecte, aceștia din urmă dau impresia că se află în fața unui examen, își controlează vorbirea, caută să mascheze aspectele arhaice și regionale.

O parte dintre subiecții anchetați se dovedesc destul de comunicativi, sociabili și răspund nevoilor noastre de cercetare; de cealaltă parte, sînt și subiecți care nu doresc să împărtășească interlocutorului aspecte din cercul cultural și lingvistic al comunității respective, motiv pentru care răspunsurile lor conțin, cel mai adesea, fonetisme literare. Astfel, răspunsurile în care coexistă fonetismele literare cu cele arhaice, corectările din partea vorbitorilor, comentariile care se fac pe marginea unor termeni, sînt relevante în acest sens.

În general, subiecții vorbitori au *conștiința deosebirilor de grai dintre generații*, în vorbirea lor apărînd fenomene care denotă coexistența a două sisteme lingvistice diferite (cel al bătrînilor și cel al generației mai tinere).

Prin urmare, dinamica limitelor acționează în virtutea principiului uniformizării ariilor, sub influența aceleiași dominante: forma care are circulație în limba comună, care joacă rolul unui factor de nivelare a divergențelor dialectale. Datorită relațiilor sociale, limitele anumitor particularități dialectale se pot schimba de la o generație la alta.

Aceste premise privind prelevarea de material dialectal le-am utilizat și perfecționat cu precădere în anchetele pe care le-am efectuat în peste 40 de localități din Bucovina (zonă de tranziție, mozaicată din punct de vedere lingvistic), dar și în cîteva puncte din Țara Moșilor, din județul Alba. Cele două cărți de dialectologie (*Dialectologie română. Studii și corpus de texte și Elemente de dialectologie română*, publicate la Iași, la Editura Vasiliana '98, în anul 2014) și studiile și articolele care au în vedere descrierea graiurilor unor localități sau prezentarea unor fenomene de sinteză dialectale se înscriu în această direcție de cercetare, contribuind la conturarea imaginii graiurilor dacoromâne la început de secol XXI. Totodată, aceste premise au constituit baza teoretică pentru anchetele realizate de către zeci de studenți în cadrul *Seminarului de dialectologie și sociolingvistică*, pe care îl coordonez în facultatea noastră, anchete care s-au concretizat în anexe la lucrări de licență și disertații cu caracter monografic dialectal. Demersurile noastre s-au desfășurat sub semnul unor obiective, cum ar fi dezvoltarea abilităților pentru realizarea anchetelor lingvistice, pentru transcrierea principalelor fenomene ce caracterizează limba vorbită

în spațiu dialectal, dar și realizarea unei arhive și a unui corpus de texte de limbă vorbită. Pe lângă aprofundarea noțiunilor teoretice privitoare la metodele utilizate pentru culegerea materialului dialectal, la sistemul de transcriere fonetică, la strategiile utilizate în vederea obținerii cooperării subiectului vorbitor, discuțiile au fost concentrate, deseori, asupra problemelor ivite pe parcursul anchetei, soluțiilor care potențează șansele de reușită în prelevarea materialului lingvistic. Prin toate aceste anchete și lucrări științifice, încercăm să oferim o imagine de ansamblu asupra tabloului lingvistic al dacoromânei actuale, dar și asupra aspectelor etnolingvistice specifice satului românesc actual.

De aceea, mulți dintre colaboratorii Seminarului de dialectologie și sociolingvistică rămân fideli cercetării limbii vorbite, continuând investigațiile științifice în disertații sau chiar la studii doctorale. Propunerile noastre pentru viitorii doctoranzi sînt axate pe două direcții: realizarea de monografii dialectale, pe o rețea de puncte de cc. 10-15 localități (de ex., *Graiul din zona Broștenilor*, *Graiul din zona Bîrgăului*, *Graiul din zona Rădăușilor* - care să prezinte variația lingvistică atît din perspectivă diatopică, cît și din perspectivă diastratică) și realizarea de lucrări de sinteză, care să prezinte diverse fenomene fonetice în dacoromână, pornind de la *ALR* și pîna la texte dialectale actuale, urmărind, dincolo de prezentarea sistematică, și evoluția fenomenelor de-a lungul timpului (de ex., *Palatalizarea labialelor în limba română*, *Palatalizarea dentalelor în dacoromâna actuală*, *Fonetisme arhaice în dialectele românești*).

Consider că, de-a lungul anilor de cercetare și de elaborare de cărți, studii și articole, am dobîndit capacitatea de a coordona echipe de cercetare și de a organiza și gestiona activități didactice pe direcția de cercetare a limbii vorbite și a constituirii de corpusuri de texte dialectale, dobîndind astfel prestigiu profesional în comunitatea academică.

Data,

10.03.2020

Conf. univ. dr. Sorin Guia

